

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN-HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

VAJDA László életrajza/Biography of László VAJDA
(1923–2010, Budapest – München)

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.000.071

Dátum/Date: 2012. október/October 3.

Ezt az információt közlésre előkészítette

/This information prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

Vajda László életrajza, 2012, **pp. 1–31. old.**, *AHU MATT*, No. 000.000.071,

<http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Összeállítás az Afrikai Kutatási és Kiadási Program Archívumában

Kulcsszavak/key words

Vajda László életrajza, magyar etnológia, magyar Afrika-kutatás,
Biography of Ladislaus Vajda, Hungarian ethnology, Hungarian African
studies, Filep Antal, Bruno J. Richtsfeld, Voigt Vilmos

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS,
ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMEN-
TUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC
SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES,
COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/
writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

VAJDA LÁSZLÓ ÉLETRAJZA
/BIOGRAPHY OF LÁSZLÓ VAJDA
(1923–2010, Budapest – München)

(előkészületben/in preparation)

(Előzetes szerkesztői megjegyzés/preliminary editorial note: Vajda László, a magyar etnológia szakterület megalapítója halálát követően számos nekrológ született, amely mind emberi, mind szaktudósi alakját igen részletesen feltárja. Ezekből adjuk az elérhetőket. Bruno Richtsfeld kolléga életrajzi áttekintését, amely Kecskési Mária útján jutott el hozzánk, német és magyar nyelven is mellékeljük. A Tudástár saját életrajzi összefoglalását a későbbiekben tesszük közé/.....)
.....)

EMLEKEZÉS VAJDA LÁSZLÓRA AZ ETNOLÓGIA BUDAPESTI TANÁRÁRA

Sokan összeszorult szívvel értesültünk arról, hogy Vajda László professzor, a kiváló etnológus Münchenben elhunyt. Akik a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1948/49-es tanév és az 1955/56-os tanulmányi év őszi szemesztere között néprajzot, folklorisztikát hallgattak, nem feledhetik *kongeniális* oktatói tevékenységét. Az itt használt jelzőt tudatosan írom le, hiszen kedvenc dicsérő jelzője volt egykori tanárunknak. Óráin, ha valaminek az értékét kiemelten hangsúlyozni kívánta, mindig ezzel élt. Tálasi István és Ortutay Gyula főkéllégiumai mellé ő vázolt fel egyetemes etnológiai háttérrel, amelyben a hazai kutatások eredményei, jövőbeni vizsgálatai a széles nagyvilág történelmi és földrajzi koordinátái között szervesen elhelyezhetők voltak.

Rögtön hozzá kell tennem, a fenti időhatárok között Vajda László meghatározó részt vállalt a régészek oktatásában is. Az archeológia művelésére készülő társainknak szintén ő biztosította a szilárd etnológiai tájékozódást. Sok volt régésznövendéke haláláig kapcsolatban marad vele. Jellemző, hogy azok a fiatal régészek is szívesen találkoztak vele külföldi útjaikon, akik jóval Vajda László Magyarországról való távozása után kerültek egyetemre. Sok magyar régésznek évtizedeken át nagy érdeklődéssel nyomon követte munkásságát. Magam tanúja voltam, amikor több órán át vitatta meg Makkay Jánossal az indoeurópai nyelvcsalád népeinek ősrégészeti emlékanyagát.

Némileg zavarban is vagyok, amikor róla kell írnom. Vajda Lászlóra, volt tanáromra elkötelezetten emlékezem, ám nem tarthatom magam igazán illetékesnek, hiszen etnográfusként, az európai etnológia iránt érdeklődőként pályám messze esett Vajda László kutatói világától. Nem kevésbé gátol, hogy nyugatra távozása után évtizedeken át, csak hallomásból követhettem egykori kedves tanárom működését. A nyolcvanas évek elején ismételtelen megkeresett, ő kezdeményezte a kapcsolat felvételét, amit kitüntető gesztusként értékeltem. Kiderült, ő volt az egyik kezdeményezője annak, hogy többen javaslatot tettek arra, hogy a DAAD ösztöndíjában részesítsenek, hosszabb tartózkodást biztosítsanak számomra a német kutatóhelyeken. A Bukarestben élő kiváló történész, Demény Lajos közvetítette a kezdeményezést, nehogy árnýékot vessenek a törekvésre levelezésükkel a nyugat-németországi kollégák, vagy éppen Vajda László, a „disszidált” személyiség. Akkor hamarosan tisztázódott, hogy az Ösztöndíj Tanács elvi alapon nem fog hozzájárulást adni, mert a természettudományos kutatók arányát csökkenthette volna egy bölcsész kiutazásának a támogatása. Felajánlották, munkavállalásként szervezzék meg németországi tartózkodásomat, tanulmányutamat. Akkor éppen gazdasági depresszió nyomasztotta az NSZK társadalmát. Ez a megoldás emiatt mutatkozott kivitelezhetetlennek. Ha az etnológus szaktudósról nem is lehetek illetékes és hivatott nyilatkozni, a feledhetetlen intellektusú egyetemi oktatóról, nevelőről és a hazai kutatókat önzetlenül támogató személyiségről mégis kötelességem tanúságot tenni!

Amikor megnyíltak a határok, és mintegy két hétre eljuthattam Bajorországba, és a Münchentől délre fekvő az osztrák határ közelében fekvő faluban lakhattam,

telefonon jelentkeztem nála. Nagy örömmel családotól meghívott magához. Még sem juthattam el hozzá. A szálláshelyünket egy nagyobb eső miatt áradás vágta el a külvilágtól. A helyi tűzoltók dűlőutakon segítettek át bennünket Ausztriába, hogy az árvíz fenyegetése elől kitérhessünk. Menekülésszerűen kellett elhagynunk Bajorország déli határkörzetét. Még napokig járhatatlanok voltak a München felé vezető utak. Csak sok száz kilométeres kerülővel juthattunk volna vissza Münchenbe. Fájó szívvel kellett lemondanunk a régen várt találkozásról, eszmecseréről.

Mi, akik 1954 őszén léptük át az egyetem küszöbét, nagyon sajnáltuk, hogy költségvetési megszorítások miatt 1956 januárjában megszüntették óraadói megbízatásait. Ugyan a tárgyait nem törölték, de a helyette prelegáló „kényszerelőadók” sohasem pótolhatták hatalmas és speciális tudását, színes előadói képességét, minden témában hasznos és bőséges tanácsait, határtalannak tűnő általános műveltségét, művészeti tájékozódottságát. A helyzetet súlyosbította, hogy ugyanakkor a mellette előadó, az őt kiegészítő Bodrogi Tibort, Boglár Lajost és Nagy Piroskát is elzárták az egyetemi ifjúság elől. Jobb sorsra érdemes mesekutatókat, folkloristákat kényszerítettek arra, hogy botcsinálta előadói legyenek Afrika, Amerika, Ausztrália, India és a Távol-kelet etnológiájának. Így számunkra ünnepszámba ment, ha a Néprajzi Múzeumban járva szobájába invitált bennünket, s baráti beszélgetést folytathattunk vele. Ezek mindig visszahozták az egykori előadások, órai foglalkozások varázslatos hangulatát, minden esetben maradandó élményt jelentettek, töltökeznünk lehetett.

Mindebből talán érthető az is, hogy sokan pótolhatatlan veszteségnek éreztük, hogy 1956 forradalma után nem sokkal végleg eltávozott hazánkból. Mindez annak is bizonyosságát adta, hogy ifjúkora szélső baloldali illúzióit a 1949-től 1956-on át folytatott politika szertefoszlatta. A későbbi levelezés, a tartalmas telefonok és budapesti tartózkodásai, lakásunkon, munkahelyünkön tett látogatásai sem feleltették folyamatos jelenlétének hiányát.

Magam régi diákélményeim nyomán szerettem volna, hogy diákjaim is részesülhessenek szellemisége ragyogásából, meghívtam a Janus Pannonius Tudományegyetem Néprajz Tanszékére vendégprofesszornak, de akkor már visszavonhatatlanul feladta az egyetemi előadói tevékenységet. Kitért az invitálás elől. Máig fájjalom, hogy kedves diákjaim nem ismerkedhettek meg színes egyéniségével, sajátos szemléletével, hatalmas tudásával.

A fentiekhez hozzá kell fűznünk, hogy Vajda Lászlónak bizony nagyon komolyan meg kellett küzdenie hallgatói, növendékei becsüléséért, szeretetéért. A negyvenes évek második felének viharos politikai és közéleti fordulatai sokszor olyan helyzetekbe sodorták, ami súlyosan ártott a tekintélyének, tudományos reputációjának. Az egyetemre készülődésem időszakában sokszor elítélően nyilatkoztak róla a velem érintkező múzeumi szakemberek. Voltak, akik kitartóan rossz hírét költötték. Az különös volt számomra, hogy nem is csak a néprajzi szakemberek idegenkedtek akkor a személyiségétől. A régészek és a művészettörténészek is fenntartással voltak irányában. Némi félelemmel és ellenérzéssel ültünk be első óráira. Intellektusa, szakmai ismeretanyaga, szerteágazó irodalmi, művészeti tájékozottsága nem csak feloldotta gőrcseinket, de feltétlen tisztelőivé tett mindannyiunkat. Előadásaiból a híres Eötvös Kollégium igényessége, fölényes tudományos felkészültsége és szabad szellemiségű tájékozódása, kritikus gondolkodása sugárzott. A kritikában önmagá-

val szemben is kérlelhetetlennek mutatkozott. Örökké emlékezetes marad számomra, Nagy Imre miniszterelnökségről való lemondása után, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy Rákosi Mátyás sztálinista restaurációja már nagy energiával kibontakozott, egyik órai magyarázatában megbírált a saját korábbi, téves állásfoglalását. Valahogy így fogalmazott: „Boldogult 'bolsi' koromban helytelenül azt állítottam”..., és a nemzetközi irodalom legfrissebb anyaga alapján kifejtette helyreigazítását. Nagy szó volt ez akkor, csak a tudománynak igazán elkötelezettek meríthettek ekkora bátorságot.

Amikor néhány éve a Néprajzi Múzeumban bemutatták életrajzi filmjét, csak egyetlen volt egyetemi hallgatóját, növendékét vonták be, a pomázi születésű Simon Ferencet, aki szintén még 1956-ban friss diplomásan (az ugyancsak néprajzi végzettségű feleségével együtt) külföldre távozott, és a Német Szövetségi Köztársaságban települt le. Nagyon sajnáltuk, hogy a film készítői a volt hazai hallgatókról megfeledkeztek. A felvétel idején sokan és szívesen megosztottuk volna Vajda Lászlóval kapcsolatos emlékeiket, ösztönző élményeiket. Az egykori hallgatók háláját kötelességünk lett volna leróni. Ugyan életrajzi visszaemlékező filmjében Simon Ferenc mellett Boglár Lajos, a kiváló amerikanista is nyilatkozott, de ő inkább oktató-társának számított, mintsem egyszerű hajdani hallgatójaként idézhette emlékeit.

Vajda László klasszikusnak mondható művelt, polgári családból származott. A budapesti Piarista Gimnázium készítette fel az egyetemi tanulmányokra. Már a felsőbb osztályok önképzőkori életéből tevékenyen és eredményesen vette ki részét. Az egyetemet az Eötvös Kollégium tagjaként kezdte. Sajátos módon „dögésként,” azaz természetrajz szakosként igyekezett a tudomány világát meghódítani. Takács Lajos, aki kollégiumi társa volt, többször emlegette, hogy valóságos közéleti eseménnyé vált, amikor Vajda László valamilyen állatot nyilvánosan felboncolt a kíváncsiskodó kollégisták gyűrűjében, és a tőle telhető pedagógiai lendülettel kommentálta a látható sajátosságokat. Különös fordulattal mégis szakot váltott. A néprajzi, etnológiai kutatást választotta élethivatásául. Különös elkötelezettségre volt szüksége, hiszen egyetemi éveire esett, hogy az 1934-ben alapított Néprajzi Intézet Györffy István halála után gazdátlan maradt, érdemes, ám oktatói gyakorlattal nem rendelkező ideiglenesen megbízott kutatók igyekeztek helyettesíteni a váratlanul elvesztett mestert. A válságossá váló helyzet addig tartott, míg nem a Kolozsvárra kinevezett professzort, Viski Károlyt a Bölcsészettudományi Kar meg nem hívta a tanszék vezetőjének. Vajda László és Viski Károly között bizalmi kapcsolat alakult ki. Vajda László az előadásokon és a szemináriumokon túl személyes beszélgetésekben kapott elgondolkodtató, iránymutató tanácsokat. Egyetemi éveiről, Viski Károlyval való kapcsolatáról a már említett életrajzi visszatekintést tartalmazó videófilmjében bensőségen és részletesen maga Vajda László is nyilatkozik.

Nem igazán köztudott, hogy Vajda László nagy elánal jelentős időtartamú magyar néprajzi terepmunkákat vállalt. A Székely Nemzeti Múzeum gyűjtőterületén kutatott rendszeresen. Munkájáról előttem egykori principálisa, Herepei János az 1960-as években nagy szeretettel és megbecsüléssel nyilatkozott. Gazdag gyűjtési anyaga publikálatlan maradt, mivel az ötvenes évek elején nem fogadtak el a folyóiratok és a kiadók olyan közleményeket, amelyek az 1947-ben megállapított határon kívülről származtak. Ha megjelent egy-egy ilyen munka, az „ideológia” éber

őrei kákán is csomót keresve mindenbe belekötöttek. Jó példa erre Bakos József mátyusföldi gyermekjátékokkal kapcsolatos könyvének a betiltása, bezúzása. A szerzőt is és a lektorokat is súlyos pénzbüntetéssel sújtották. A könyv magyarországi készletét meg is semmisítették. Az ideológiai túlreagálásra jellemző, hogy a könyv körül kirobbantott botrány előtt az előzetes államközi egyezmény alapján néhány száz példányt átadtak Szlovákia számára. Utóbb megkísérelték a szlovákiai szervezet is hasonló intézkedésre sarkallni, ám ettől mind Pozsonyban, mind Prágában elzárkóztak. Jan Mjartan, a Szlovák Tudományos Akadémia Néprajzi Intézetének tudós egyénisége, amikor vendégem volt a hatvanas években Sárospatakon, erről az ügyről úgy beszélt, hogy a szlovák tudományosság értetlenül vette tudomásul, és határozottan el is ítélte a magyarországi intézkedéseket.

Utóbb Vajda László a hazai terepen gyűjtött néprajzi ismeretanyagából alig publikált. Mégis nyilvánvaló volt, hogy folyamatosan figyelte a hazai és az európai etnográfiai szakirodalmat. Olykor tollat ragadott, ha úgy érezte érdemes felszólalnia, helyesebb irányba kell terelnie a kutatók figyelmét. Nagyon jelentősnek kell tartanunk ma is azt a cikkét, amivel a házak szobai mestergerendájának alátámasztásával foglalkozott, az úgy nevezett „boldoganya” kérdésében összegezte véleményét. Közleményét a népi építkezési emlékanyagot érintő egyetemi stúdiumokban kötelező olvasmányként folyamatosan felhasználták.

Bármilyen értékesek is voltak Viski Károly útmutatásai, Vajda László sajátos etnológiai érdeklődése, elmélyülése egyéni invencióján és rendkívülien módszeres autodidaxisán alapult, s igen nagy, megfeszített munkával építette fel egyetemes néprajzi műveltségét. Ehhez a szilárd alapot megadta az Eötvös Kollégium, de Vajda László tehetsége kellett ahhoz, hogy a háborús zavarok ellenére is szilárd, módszeresen, szemléleti rendszerében is konzekvens, egységes szintézisre törekvő tájékozottságot, egyedien sajátos szaktudást szerezzen. Csak sajnálnunk lehet, hogy az egykori kiadáspolitikai nem teremtett alkalmat arra, hogy koncepciózus előadásait egyetemi jegyzetként, könyvként közzé tegye. Máig rendkívüli adósságunk, hogy a Németországban írott a rénszarvastenyésztők, pásztorok kultúrájával foglalkozó monográfiáját nem fordítottuk le, és nem jelentettük meg magyarul. Nem véletlen, hogy könyve mottóját a kora újkor egyik nevezetes magyar humanistájától vette. Ha ez az 1989 előtti korszakban kiadáspolitikailag lehetetlen is volt, a korlátoktól mentes 20 esztendő még csak tovább növelte adósságunkat.

Vajda László teljesítményét az is kiemeli, hogy a koalíciós idők során csak egy rövid külföldi tanulmányutat tehetett, mégis a Németországba való távozásáig mindent megtett azért, hogy áttörje a politikai hatalom által szorgalmazott nemzetközi elszigeteltségünket. Megkövetelte munkatársaitól, hallgatóitól, hogy a lehető legszélesebben tájékozódjanak a nemzetközi szakirodalomban. Otthonosan mozogjanak a világ tudományosságában.

Vajda Lászlónak rendkívül sokat köszönhet a 20. század második felének magyarországi és közép-európai néprajztudománya és néprajzi muzeológiája. Egyfelől a háborús pusztulásból kiemelte a Néprajzi Múzeum etnológiai gyűjteményét, kutatható, kezelhető állapotba hozta, elvégezte a legelemibb rendszerezést. Nem kisebb a jelentősége annak sem, hogy néhány éven belül a gyűjtemény mellé korszerűen képzett, a folyamatos továbbképzésben is elkötelezett kutatókat vont be. Való-

ságos műhelyt, iskolát szervezett maga mellé. A nagyobb földrészek, kulturális régiók számára specialistákat nevelt, akiket távozása után is az egykor megálmodott tervek megvalósítására lelkesített. Vajda László műhelyteremtő kísérletéből táplálkoztak Bodrogi Tibor, Bogkár Lajos és az utóbb a néprajzi kutatásoktól eltávolodott Nagy Piroska munkálatai. Vajda László távozása után példáját követve igyekeztek az érdeklődő fiatalokból alkotókört építeni. Az általa összeválogatott gárda folyamatosan a hetvenes évekig tevékenykedett a Néprajzi Múzeumban, amikor szubjektív okokból megváltak azoktól a kutatóktól, akik kulcsszereplők voltak Vajda László munkatársaiként, majd utódjaiként a múzeumi etnológiai gyűjtemény fejlesztésében, gyűjteménykezelésében, majd a kedvezőbb lehetőségek beköszöntével nemzetközi rangú terepmunkákra vállalkoztak. Képesek voltak tovább gazdagítani a Néprajzi Múzeum becses anyagát. Vajda egykori munkatársai, tanítványai, ha előbb vagy utóbb kénytelenek voltak távozni a Néprajzi Múzeumból, az akadémiai kutatóhelyeken töretlenül folytatták kutatásaikat. Jelentős eredményekkel gazdagították az egyetemes tudományt. Az ifjabb nemzedékek nem kis szerencséjére újra bevonták őket az egyetemi oktatásba.

Egykori munkatársai nemzetközi etnológiai kutatásait minden tőle telhető eszközzel támogatta, segítette külföldre való távozása után is. (Ha hosszabb tanulmányutat tett, volt munkatársainak rendelkezésére bocsátotta otthonát, könyvtárát is.) Beszélgetéseink nyomán tudom, hogy annak ellenére tette ezt, hogy emberi gyengéikkel, esetleges életvezetési hibáikkal tökéletesen tisztában volt. Kritikusan viszonyult hozzájuk, de a tudományos előrehaladásukért mindent megmozgatott. Túltette magát az emberi gyarlóságokon. Mindent megbocsátott, ha alkotó szellemmel, tudományos értékekkel fedezettnek látta az elkövetett hibákat.

Az egyetemi oktató munkája és a múzeumi gyűjteménykezelő tevékenysége között mindig átjárást biztosított. Szemeszterenként néhány alkalommal hallgatóit meghívta a Néprajzi Múzeumba. Ilyenkor a szokványos tanórát többszörösen meghaladó időt áldozott arra, hogy diákjaival minél több etnológiai tárgyat, eszköz megismertessen. Munkatársai ilyenkor mindig vele voltak, hogy a demonstrálás során minél több anyagot alaposan bemutathasson, minél pergőbben bonyolódhassék a raktári szemléltetés. A demonstrálásnak ezt a módját abban az időben egyedül gyakorolta. Raktári bemutatásai öt és fél évtized múltán is eleven emlékként élnek bennünk. Nem kisebb volt annak a jelentősége, hogy a tárgyi bemutatás során mindig felvillantotta az egykori készítés, használat kérdéseit. A múzeumi tárgyakat a valaha volt közösségek társadalmi rendszerébe illesztve kommentálta, de nem feledkezett meg a történeti összefüggésekről sem.

Egyetemi feladatai összetettek voltak. Az első évek számára etnológiai bevezetést adott. Ez két félévre terjedő kurzus az alapvető ergológiai, vallásetnológiai, társadalom-néprajzi fogalmak és tényanyag mellett seregnyi kutatástörténeti, kutatáselméleti ismeretet is tartalmazott. Egyben az egyetemes néprajzi tények feldolgozásának, rendszerezésének, értékelésének szemléleti, módszertani alapelemeit is felölelte. Egy-egy nagyobb problémakörnél szívesen ismertette a kutatás- és a tudománytörténet alapvető mozzanatait. Nagy erénye volt, hogy, ahol tehetette, az európai etnológiai tényekre, párhuzamokra is rámutatott. Mindig kiemelte, ha magyar és szomszédnépi anyaghoz kapcsolódó mozzanatok merültek fel. Különösen töreke-

dett arra, hogy a magyar néprajz kutatására készülöket egyetemes szemléletre, tájékozódásra sarkallja. Ha szükséges volt, technika-, társadalomtörténeti, régészeti, művészeti párhuzamokat, kérdéseket is felvillantott. Prelegálását meg-megszakította, szinte szemináriumszerűen kérdéseket vetett fel, amit megkísérelt a hallgatói közösséggel megoldatni. Olykor a kérdezve kifejtő módszerrel vezette az óráit. Így az előadásai folyamatos szellemi pezsgésben teltek el.

A tanmenetben előírt anyag tárgyalása mellett mindig talált alkalmat arra, hogy aktuális múzeumi, kulturális, művészeti eseményekről szóljon. Kiállítások, hangversenyek, színházi, irodalmi események kiemelendő mozzanatait kedvvel hozta szóba. Mivel az óráit délutánonként kései időpontokban tartotta, olykor az idő leteltével még baráti hangnemben szívesen beszélgetett tovább. Diákságában azt az érzést kellette, hogy idősebb barátként van jelen. Sokszor a tanteremből együtt távozott velünk. A beszélgetés a már szinte néptelen egyetemi folyosókon és a lépcsőházban, a kapualjban még tovább folyt. A hallgatói közösséget nem ritkán meghívta valamilyik Váci utcai presszóba, rendkívül oldottan kötetlen keretek között folytatódott a baráti beszélgetés, ami végül a nevelés, oktatás nagyon hatásos és szerves részének bizonyult.

Közvetlen, szinte baráti hangot ütött meg. Ugyan szigorúan lecsapott a pontatlanságokra. Ha valamilyen kérdés megközelítésében provinciális álláspont nyomára bukkant, kérlelhetetlenül tetemre hívta a helytelenül nyilatkozót. Szigorúságában nem volt rideg, inkább az idősebb, a tapasztaltabb barát, kolléga határozott és szeretetteljes segítő útbaigazítását igyekezett nyújtani.

Az alapozó bevezető kollégium után egyfelől Európa és a közvetlenül kapcsolódó ázsiai, közel-keleti és észak-afrikai területek, különösen a mediterrán térség etnológiáját, kultúrája történeti fejlődését vázolta. Szívesen beszélt olykor az Indus völgy korai kultúráiról is. Ebben az előadássorozatban a jégkorszakok időszakáig nyúlt vissza. Az óvilág régészeti kultúráit is rendszerezte, de a Közel-kelet magas kultúráit is feldolgozta, benne a görög és a római társadalmat, művelődést etnológiai oldalról alaposan elemezte. Meg kellett vennünk az ókortörténet egyetemi tankönyveit, köztük a középkorba átívelő Bizáncot ismertető vaskos kézikönyvet is. Kollégiuma alaposan foglalkozott a Biblia anyagával. A bibliai történeteket etnológiai, vallástörténeti megközelítésben tárgyalta.

Magam ezzel kapcsolatosan „bajba” is kerültem. 1955. szeptember elején albérletet váltottam. Nagy papírdobozokban szállítottam naponta több fordulóban jegyzeteimet, felszerelésemet. A Szalay utcán haladva egy kocsmából kilépő rendőr rendkívül gyanúsnak találta személyemet és csomagomat. Előbb igazoltatott, majd gondosan kikérdezett, mit szállítok, mi van a kartondobozban, ami cca. 15–20 kilogramm súlyú lehetett. Teljes nyugalommal nyilatkoztam, hogy egyetemi tankönyveket, segédleteket viszek. Kibontatta a pakkomat. Megtalálta a Bibliát, ami számára elképzelhetetlen volt, hogy azt az egyetemen megbecsült dokumentumként, forrásként olvastatnák. A rend éber őre meglehetősen lenéző és gúnyolódó hangon, durván megrótt. Ám a jelenetre a kocsmából kitódult a közönség, és már többnyire alaposan a pohárfenekére nézett egyének közül mind többen védelmemre keltek. Csípős megjegyzésekkel illették a közeget. A tömeg erejét látva, „Nem ajánlom, hogy még egyszer találkozzunk!” jelszavát ismételve távozásra szólított fel. Magam is

ideges lettem. Az összepakolás után a csomagot átfogó bőr nadrágszíjat, túlhúztam, elszakadt. Ez az összeverődött tömeg újabb és erősebb szimpátiáját váltotta ki. Rendőröm jobbnak látta, ha gyorsan az ellenkező irányba távozik. Másnap az órán ettől függetlenül Vajda László azt fejtegette, hogy az égiekkel szövetséget kötő, a teremtői segítségben bízó egykori személy/közösség, miért lehetett eredményesebb a társainál/más közösségeknél, ha azok nem áldoztak az isteneiknek, ha azoknak nem voltak rítusaik, nem hittek mítoszokban, vagy nem voltak mágikus eszközeik. Mindez talán jelzi, hogy az olykor szélső balos politikai múlra visszatekintő tanárunk mennyire távol állott a kor szemellenzős, túlideologizált világától, megbélyegző előítéleteitől.

Szinte pályakezdőként, ám az alaposan iskolázott filológus kiváló felkészültségével és humanista szellemiségével írta meg közvetlen a második világháború után a *Kövek a síron* tanulmányát. Ebben megmutatkozott vallástörténeti, vallásantológiai tájékozottsága, az etnológia módszertanában való kiváló felkészültsége. Tanulmányát rendkívüli tudású, a judaisztikában és rabbinikus műveltségben irányadó professzorok, koruk nemzetközi tekintélyű egyéniségei szerkesztették, fogadták el. Vajda László e tanulmánya jóval több volt az átlagos tudományos kutatási összefoglalásnál. Aligha járunk messze az igazságtól, ha ezt a kiváló értekezést úgy tekintjük, mint amivel a Holocaust áldozatai emlékének kívánt áldozni. A náci embertelenség és az üldöztetések botrányát igyekezett feldolgozni. Emberi gesztusán, vezeklésén túl mégis tiszteletet parancsol a tudományos szemléleti, módszertani érettsége, széleskörű tájékozottsága. Tanulmánya előlegezi, hogy miként tekint majd az ókori magas kultúrák hagyományára. Szerves összefüggésben szemléli az őskorig, az őskorig visszanyúló kulturális elemeket a jelenkor etnológiájának jelenségeivel összevetve. Ma is eleven a diákkori olvasmányélményem. A tanulmányban leírt tényanyagon, összefüggéseken túl az emberségesség gesztusa megrendítően hatott rá. Nem árt megjegyezni, hogy magatartása a Néprajzi Társaság közösségét is reprezentálta. Hiszen a szaktudomány művelői nemzedéki hovatartozástól függetlenül szemben álltak a nácizmussal, a faji megkülönböztetéssel. Megrendítően vallott erről 1984-ben a Kossuth Klubban megrendezett Györffy István századik születésnapja tiszteletére rendezett emlékest. Atyja ágán sújtották a megbélyegző, megkülönböztető törvények. A néprajzi vezetők támogatták, hogy töretlenül végezhesse kutatásait, a gyűjtő utakra kiszálló csoportok tagjai szolidaritásukról biztosították. Györffy István, Viski Károly, Vargha László, Tálasi István, Vajkai Aurél, az itt tevékenykedő baskír kutató, Tagán Galimdzsán következetesen megkövetelték az emberséget, elítélték a nácizmust. Vajda Lászlót éppen a náci előretörés készítette arra, hogy mind inkább a baloldali mozgalmakban és akár az illegális tevékenységben keresse az ellenállás, a cselekvés lehetőségét. Keservesen kellett csalódnia később, amikor kiderült, hogy egyesek csak a hatalom megszerzése érdekében hangoztatnak humanista, demokratikus jelszavakat. A megkaparintott hatalommal megbocsáthatatlanul visszaélnék, embertelen kirakat pereket rendeznek, lágereket építenek. . .

Vajda Lászlónak ez irányú ismereteit a régészet vezetői is igen nagyra értékelték. Mind az *Acta Archaeologica*, mind az *Archaeológiai Értesítő* állandóan kérték lektori szakvéleményét, segítségét, tanácsait. Kedves tanárom tudta, hogy a vezető régészekkel gimnáziumi éveim során kapcsolatba kerültem, ásatásaikon segédmun-

kásként, ügyintézőként rendszeresen dolgoztam. A bírálatra számára kiadott tanulmányokat és a lektori véleményeket mindig velem küldette vissza a szerkesztőkhöz. Számomra izgalmas olvasmányok voltak a megjelenésre váró kéziratok, a hozzájuk fűződő bíráló, értékelő gondolatokat tartalmazó vélemények. Vajda László, bizonyosan tudatosan, minden alkalommal nyílt dossziében adta át a bírált szöveget, és mindig boríték nélkül bízta reám a lektori jelentéseit.

Vajda Lászlónak ezt az Európa és a Közel-kelet őskortól vizsgált fejlődéstörténetét tárgyaló kollégiumát igyekezett Tálasi István pótoltatni, amikor az 1957/58-as tanévet követően Hoffmann Tamást megbízta az Európa történeti néprajza témakör rendszeres előadásával. Ennek a megbízásnak, a későbbi rendszeresen megtartott előadásoknak a következményeként alakult ki az az ismeretanyag és rendszerezett tudás, ami megalapozta az ő európai paraszti munkát, életformát összefoglaló könyvsorozatát, ami sajnos egyelőre torzóban maradt. Mondanom sem kell, hogy néhány évvel előttem Hoffmann Tamás is Vajda Lászlótól kapta etnológiai alapismereteit. És az európai földművelés, civilizáció kialakulásával kapcsolatos alaptájékozottságát is Vajda László kurzusából kiindulva alapozhatta meg, főként régészeti vonatkozásokban.

Vajda László másik kedves kurzusa Afrika néprajzával foglalkozott. Míg Magyarországon élt, tudományos kutatásai során legtöbbször a fekete földrész etnológiáját vizsgálta. Egyetemi megbízása megszűnése miatt nemzedékem már ezt az előadássorozatot egyáltalában nem hallhatta. Idősebb kollégáink szinte legendákat idéző rajongással emlegették kiváló előadásait.

Vajda László szemlélete, módszertani tájékozottsága rendkívül közel állott Tálasi Istvánéhoz. Nem igazán közismert, hogy Tálasi István mintegy kikapcsolódásként szívesen olvasta az afrikánisztikai szakirodalmat. A nemzetközi etnológiai alapirodalomnak közel azonos bázisán alakították ki elméleti, módszertani tájékozottságukat. Amikor Ortutay Gyula minisztersége idején kialakult a muzeológus szakok egyetemi oktatása, a néprajzi tanterveket, tanrendet meghatározó módon Tálasi István és Vajda László alapozta meg. Mindketten az Eötvös Kollégium hagyományait igyekeztek átültetni. Sajátságos módon az 1950-es évek legelején, amikor az egyetemeket sokszor a tömegoktatás, a praktikizmus és a túlideologizálás jellemezte, a néprajzi képzést a kutatónevelésre alapozták meg. Sajátságos módon a rendkívül elfoglalt, ezerfelé lekötött Ortutay Gyula szívesen elfogadta Tálasi István és Vajda László tantervi célkitűzését, s a folklorisztikai tanrendet szervesen ehhez igazítva dolgozta ki.

Vajda László – akárcsak Tálasi István – a világra, az európai tudományosságra nyitott egyéniségként mindent megtett azért, hogy a felnövő kutatónemzedékek lépjenek túl az etnocentrikus, provinciális szemléleten. Ugyan Vajda László lelkesen kereste az etnikus specifikumokat, a néprajz egyik fő célját abban látta, hogy az eltérő értékeket elemezze, felmutassa, de sohasem feledkezett meg arról, hogy minden jelenséget szélesen megalapozott egyetemes összefüggésekben kell értelmezni. Nagyon kritikusan viszonyult a korábbi évtizedek szerény tényanyag alapján megfogalmazott következtetéseihez. Ezeket alaposan felülvizsgálandó munkahipotéziseknek tekintette. Mindenkit kritikai elemzésre ösztönzött. Elképzelhetetlennek tartotta, hogy az óvilági és az Európán belüli néprajzot, etnológiát a történelem, a régészet, a

nyelvészet, a vallás-, az irodalom-, a művészet-, és a zenetörténet ismerete nélkül műveljék. Mindent megtett, hogy hallgatóit széles horizontú tájékozódásra szoktassa, de arra is megtanította diákjait, hogy egy-egy témában mélyreható speciális kutatásokat végezzenek.

Magyarországi tartózkodása idején a határok a történelem során szinte sohasem tapasztalt módon zárva voltak. Hatása mégsem korlátozódott csak Magyarországra. Előadásait hallgathatta két budapesti szemeszterében Soňa Švecová (akkor még férjhez menetele előtt Gaňová). A cseh, szlovák, román, illetve a szlovákiai magyar kutatókat lelkesen segítette, amikor a Müncheni Egyetemen a külföldi ösztöndíjasok tutoraként is feladatot vállalt. Az 1938-tól egészen 1989-ig tartó bezártságot rendkívül nehezen viselte el. Úgy érezte, a népeket, nemzeteket és a tudományt egyaránt méltatlanul és a történelemben példa nélküli módon kalodába zárták.

Vajda Lászlóra nagy tudósként kell emlékeznünk! Kutatási eredményein, muzeológiai, egyetemi tevékenységén túl igen nagyra kell értékelnünk, hogy volt bátorsága a legkeményebb korban is az igazság keresésére, hirdetésére, de kíméletlenül leszámolt önnön tévedéseivel, hibáival is, ehhez az erőt következetesen gazdagított tudásából merítette. Hálával gondolhat rá mindenki, aki tőle tanulhatott. Mindig az egyetemességet törekedett szolgálni, eltávozásával az európai tudományosság egy sajátos egyéniséggel lett szegényebb. Öröksége élő, éltető közkinccs.

(Végleges megfogalmazás: 2011.11.10.)

Filep Antal

VAJDA LÁSZLÓ – A MAGYAR ETNOLÓGUS

(Budapest, 1923. február 3. – München, 2010. november 14.)

Maga Vajda, az Adelheid Mette tiszteletére kiadott tanulmánykötetbe (2000) írt Theodor Benfey-értékelését azzal a dühös panasszal kezdi – egy akkor nemrég elhunyt szaktársra utalva, ám sok más jeles kutató nevét is említve – hogy „egy számos fordulattal kialakított életmű a kollégák emlékezetében mennyire leegyszerűsítve marad meg”. Akkor már a 75. születésnapjára a tisztelői által megjelentetett összegyűjtött tanulmánykötete (*Ethnologica. Ausgewählte Aufsätze*. Wiesbaden, 1999. Harrassowitz, 572 old.) fedezékében nyilván leginkább a maga utókorára gondolt. Mint annyiszor: éles elméjűen. Ennek a nekrológnak a megfogalmazásakor magam is érezhettem, milyen nehéz is egyensúlyba hozni Vajda életművének igazán fontos hatóerőit – noha ezek nála oszthatatlanul és elválaszthatatlanul (*indivisibiliter ac inseparabiliter*) jelentkeztek.

Szokás mondani, hogy egy nagy tudósnek nincs is életrajza, csak „munkarajza – bibliográfiája”. Ez a megállapítás rá is áll – mégis „szimplifikálás” lenne kijelenteni. A magyar *Néprajzi Lexikon* a (nyilván általa megküldött adatok alapján) azt írja, hogy a budapesti egyetemen szerzett bölcsészdiplomát (1947), és már ettől az évtől kezdve a Néprajzi Múzeumban dolgozik, sőt, hamar a budapesti egyetemi Néprajzi Intézetben ő az etnológia oktatója. 1956 októberében Kelet-Németországban tartózkodik, majd megszakítva addigi életét, Nyugatra disszidál, és hamarosan Münchenben az egyetem *Völkerkunde*-intézetében járja végig a ranglétrát. Ehhez képest csak elég későn, 1968-ban habilitál: *Untersuchungen zur Geschichte der Hirtenkulturen* című monográfiája (Wiesbaden, 1968, Harrassowitz, 648 lap + táblák) után lesz egyetemi tanár. Nyugdíjba vonulása után is Münchenben él, lakásában található kiváló szakkönyvtára és félelmetes méretű cédula-katalógusa továbbra is ide vonzzák német és magyar tanítványait, kollégáit.

Ám a számos fordulat (meg a mögötte változatlan egyéniség) is soron követhető. Értelmiségi családból származott, édesanyja az író Molnár Kata (1899–1967, 1939-ben a Baumgarten alapítvány díjazottja). Nem falusi létére a budapesti egyetemen az akkor már Viski Károly vezette Néprajzi Intézetbe jut el. Viskit tekintette mesterének. (Máshol Marót Károlyt említi illetően minőségben – nyilván a rítuselemek önálló vizsgálatára utalva.) Innen indítják az akkor visszacsatolt Székelyföldre kutatni. A havasi pásztorok között él, itt fedezi fel, hogy ezek életmódja külön világot képvisel. Talán ő a legelső magyar kutató, aki a hiedelemtörténeteket, mint olyanokat gyűjti össze. Ekkor gyűjtött tárgyai, ezek tüzetes leírásai a Sepsiszentgyörgyi Múzeumban vannak. (Gondolom, nemsokára emlékkiállítás is készül belőlük.) 1944-ben a baloldali és polgári ellenállás egyik igen aktív résztvevője. 1945 után az új társadalmi rend és ideológia meggyőződéses híve, erőteljes képviselője. Elméleti érdeklődése következtében az akkori új néprajzelmélet megfogalmazása vár rá, és e feladatot vállalja is. A primitív és őstársadalmak iránti érdeklődésének meg-

felelően szakterületévé az etnológia (vagy ahogy akkor hívták: „egyetemes néprajz”) válik. Amikor a Néprajzi Múzeumban egy önkéntes „munkaközösség” formálódik ki, és „felosztják a világot”: Diószegi Vilmos Szibériát, Boglár Lajos Amerikát, Bodrogi Tibor Óceániát, Vajda Afrikát kapja. E csoportnak is természetes vezetője. Már bölcsészdoktori értekezése („Az obo-típusú halmok etnológiai problematikájához”) jelzi világméretű tájékozódási igényét, amelyhez kiváló tárgyismeret társul. Jól lát-szik, hogy igazán elmélyülten olvassa a vallástörténet, klasszika-filológia és régészet klasszikusait: elsősorban a német kultúrkörből. Később sem lesz a francia vagy angol-amerikai etnológia követőjévé. Disszertációjának egyik fejezete („Kövek a síron”) például a Rabbiképző Scheiber Sándor szerkesztette évkönyvében (IMIT) jelent meg. A marxista fordulat keretében közli tanulmányát a „bécsi iskola” és általában a néprajztudomány kultúrtörténeti irányzata témájáról (1949), meg a néprajzi anyaggyűjtés értelméről (1954). Az én nemzedékem a sztálinizmus korából ismert ilyen „átértékelő” dolgozatokat már nem „hitte”, inkább a bennük „bírált nézetek” bemutatását tekintette fontos ismeretszerzési forrásnak.

1956 októberéig Vajda szinte mindennel foglalkozik a tánc világtörténetével, az ősművészettel, régi magyar utazókkal, a szocialista kultúra néprajzi tanulmányozásával. Érdekes, hogy rítus-tanulmányai és mondai-mitikus tárgyú írásai inkább (vagy először) magyar nyelven jelentek meg. Az afrikai kultúrából is tárgycsoportok értelmezését adja – de már világnyelveken. Ezek szakmai értékét, időtálló jellegét, az is bizonyítja, hogy már említett, 1999-es gyűjteményes kötetében ezek közül a legfőbbeket változtatlanul közölte újra.

Csak egykori kortársai emlékezhethetnének arra, mi mindennel is foglalkozott ekkor a mindig lobogó és szervező Vajda: kiállításokkal, népműveléssel, végeláthatatlan ülésezéssel, állandó tervekészítéssel és személyes konzultációkkal mindazok számára, akiket büvkörébe vont. Legutoljára Pócs Éva, Kisbán Eszter, Csalog Zsolt évfolyamát tanította – akik mindmáig a „ricordarsi al felice tempo” módján gondoltak vissza rá. A voltaképpen szinte egyformán Rákosi-korszak örökös ideológiai klikk-harcai a magyar néprajztudományt is jellemezték. És noha Ortutay Gyula primátusa mind hatalmas csúcspontján, mind ideiglenes kegyvesztettségében megkérdőjelezhetetlen volt – amint ezt naplója majd minden lapján le is szögezi – Vajda szellemi rangja is annak számított. Pedig kíméletlenül éles nyelve, szigorúan számonkérő értékítélete már ekkor is közismert volt.

Új hazájában (?) hamar felismerték a kiválóan felkészült, alapos tárgyismerettel rendelkező afrikanistát. Ám bibliográfiája is tükrözi, a beilleszkedés mégsem volt gyors és egyszerű. Viszont annál sikeresebb lett. Vajda nem volt a monográfiák vagy a recenziók embere. 1-2 íves tematikus tanulmányokat szeretett írni, nemzetközi anyagáttekintéssel és legtöbbször egy frappáns ötlet kibontásával. Például a sámánizmus fejlődéstörténeti helyéről írott (mások szerint legjobb) tanulmánya (1959) a bécsi iskola kultúrkör-emléket követi. Nyilván a szibériai sámánizmus nyolc vonásának tömören fenomenológiai leírása tetszett a kortársaknak és nem dolgozatzáró bűvészmutatvány: minthogy mind a középázsiai agrárkultúrákban mind az északi vadászskultúrában megvannak ezeket az elemek és kölcsönhatásukra gondolhatunk – mindkét kultúrához képest „későbbi” a sámánizmus. (Később Vajda maga is közelebb jutott egy pontosabban társadalomtörténeti–regionális megoldáshoz.) Három

évnvi publikációs szünet előzi meg az említett habilitációs pásztorkultúra-mono-gráfiát. Amely voltaképpen a lappok és egyes szibériai népek rénszarvastartásáról szól – a részletezett neolitikumtól szinte napjainkig, igazi német alaposással. A ha-zai rossz nyelvek szerint az 1956-ig afrikanista Vajda nyugat-német földön azért tért át a Szibéria-kutatásba, nehogy valamilyen terepmunka veszélye fenyegetse. Az igaz, Vajda nem is gondolt terepmunkára. Ám haláláig tovább készítette tüzetes afrikanisztikai jegyzeteit is. (Természetesen más kontinensek etnológiája adatainak kijegyzetelésével együtt.) Tanulmányaiban egyre több az ókori, általában „egyete-mes” tárgyú írás, amelyekben különös, ám az egész világból keresgélhető témákat választ. Köztük van magyar tárgyú is, mint a magyar pogánylázadások leírásakor említett „carmina nefanda” problémájának bemutatása. Tudománytörténeti és vissza-tekintő írásainak is mindig van elméleti mondanivalója.

Csak müncheni kollégái tudják, hány múzeumi kiállítást, olykor színházi előadást vagy disszertációt segített éveken át. Vissza is dobott dolgozatokat – szerintem olykor egy indokolatlanul magas tudományos szint „érdekében”. Noha még német földön sem utazott szívesen, igen sok régészeti, művészeti kiállítást látott. Leánya is művészeti könyvkiadónál helyezkedett el. Jól ismerte a klasszikus zenét. A magyar irodalmat és történelmet sosem feledte el. Fő passziója azonban vendégek kikérdezése, politikai és társadalmi vitatkozás volt. Véleményében baloldali, demokrata, sőt gyakorlatilag ateista volt. A korábban a Stachus eszpresszó-jellegű kávéházában, majd schwabingi első emeleti, csodálatosan működő német polgári lakásának sarok-szobájában az ilyen, sűrű dohányzással kísért beszélgetések délutántól éjfélig tartot-tak. Majd visszavonult, olvasgatott, az új publikációkból további cédulákat készített. Egy-egy ilyen fiókocskában gyakorlatilag megírásra készen volt százféle téma... Olykor, erős felkérésre ezekből meg is fogalmazott egyet-egyet. Másnap délig nem lehetett látni.

Német kollégái kimeríthetetlen tudásáért elismerték: az etnológusoktól és régé-szektől a klasszika-filológusokig. Noha többen deklarálták, hogy ők Vajda-tanít-ványok – igazi utódja nem akadt. Még akikkel szívből rokonszenvezetett is, mint a Renan-követő valláskritikus magántudós, Frl. H. von Dechend, nem az ő módszerét követték. A kinti magyarok közül Bogay Tamás és Köves Theo (ahogy ő hívta), meg Kecskési „Maja” állt közel hozzá. A hazai kapcsolatok fenntartása is életeleme volt. Amikor már lehetett, és amíg még tudott, érettségi találkozókra járt haza. Volt, amikor osztálytársa, a pipaáros Gallwitz lakásán szállt meg, gyakorlatilag a Pilvax kávéház fölött. Itthon volt a budapesti egyetem Néprajzi Intézetének jubileumán. Meg is kapta az ELTE emlékérmét. Szerencsére pár éve a Néprajzi Múzeumban Ta-ri János portréfilmet készített róla. Sokakat hívott, szálljon meg nála, használja könyvtárát, céduláit. Szerencsére jónéhányan elfogadták az invitációt. Magam is, év-tizedeken át.

A nagyon sokáig élénk, mindig valamivel foglalkozó ember élete végén fáradt és beteg lett. Látása rémisztően megromlott. Igazában nem volt kedve meg bátorsága kórházhoz, műtétekhez. Makacs gyávasága révén így legalább egy évvel tovább élt, mint orvosai jelezték. Halálát végül szinte várta. Egész németországi életét felesége tartotta kézben – a háttérből, minden kívánságát teljesítve, eltűrve. Hálát érdemel.

Tudományos könyvtárát a budapesti Néprajzi Múzeumra (és nem valami német intézményre) testálta. Most – sajnos – már oda is lehet szállítani, ott rendbe tenni – és használni.

A nekrológírók nem szoktak fukarkodni személyes emlékeikkel. Ám most csak pár ilyen vonást említhetek. Mindig bírált, kritizált, céltudatos munkára biztatott. Ám azt nagyon nem szerette, ha visszakérdezték: ő éppen min dolgozik? Nagyon elégedetlen volt nemcsak az 1989 előtti, hanem az ez utáni magyar viszonyokkal is. Akkor is többször voltunk együtt, amikor még eljárt múzeumi kiállításokra, a régészek kirándulásaira. Notorius (rövid) telefonáló volt. Főként adatokról érdeklődött. Egyik idei szeptembervégi telefonja megriasztott. Korábban mindig azt mondta, ha még látni akarom, menjek Münchenbe! Készültünk is, csak ilyenkor mindig közbejön valami... Szeptemberi telefonján viszont ezt mondta: „Itt Vajda. Megleplek. Most ne gyere, itt nagy a rendetlenség.” Megrémültem, ám még ez után is többször telefonált. Egyszer Pulszky Romoláról érdeklődött, én meg elmeséltem neki hogy (a különben pozsonyi) Rudolph von Laban az első világháború alatt a magát forradalmárnak tekintő Tristan Tzara svájci dadaista köréhez tartozott, és minden bizonnyal Lenint is látta, aki a közelben lakott. Nagyon élveztük az ilyen tereferét. Szinte az utolsó ott-honi hetén pedig a magyar *agancs* szó történetéről érdeklődött. Amikor elmondtam, hogy kései, nyelvújítási szó – felkacagott. „Tudtam, mint a furdancs meg a rikkancs! Na, szervusz!” – búcsúzott. (Örökre.) Ám a kacagás miatt úgy gondoltam, lesz még módunk többször is beszélni...

Ő volt a magyar etnológus. Tőle lehetett összehasonlító vallástörténetet, művelődéstörténetet tanulni. Már itthon is, és külföldön is. Szerencsére az utóbbi években néhány kinti cikkét magyarra is lefordították. Köztük azt is, amely a nomádizmust a „dominó-elmélettel” magyarázta – tipikus „vajdai” ötletként. Remélem, végre lesz magyar nyelvű tanulmánykötete is! Noha nem volt honvágya, „emigráns” lelke, még kevésbé egy távoli Kossuth vagy Herzen-póza – azért ő volt az az általa jól kiformált nem hízelgő kinti tükör, amelybe olykor bepillanthattunk, hogy jobban értsük a nem csak az egyetlen (azaz félpár) lábbalivel érkezőt (*monoszandalos*) nagy bajjal büntető történeteket, hanem a magunk csak „félleg egész” gondolatait is.

Voigt Vilmos

LÁSZLÓ VAJDA(03. 02. 1923 – 14. 11. 2010)¹

Der Ethnologe und emeritierte Professor am Institut für Völkerkunde und Afrikanistik der Ludwig-Maximilians-Universität László Vajda verstarb am 14. November 2010 in München.

Er wurde am 3. Februar 1923 in Budapest als Sohn des Dirigenten Jenő Vajda und der Schriftstellerin Vilma Molnár geboren. Als er eineinhalb Jahre alt war verunglückte der Vater tödlich.

Nach der Grundschule besuchte er eines der damals in Ungarn hochgeschätzten Gymnasien der Piaristen, von deren religiösen Unterweisungen er zwar nicht viel hielt, denen er aber umso dankbarer für die profunden Lateinkenntnisse war, die sie ihm vermittelten.

Als Gymnasiast interessierte sich Vajda für Zoologie, insbesondere Entomologie. Er reiste in ungarische Bergregionen, um dortige Käferarten zu studieren und lebte auf diesen Reisen bei Berghirten, deren Lebensform ihn zunehmend interessierte. Dieses Interesse wurde so stark, dass er, als er sich 1941 an der Universität für die Fächer Naturkunde (Zoologie, Botanik, Mineralogie) und Geographie einschrieb, bereits ahnte, dass er seine Studienfächer wechseln würde.

Infolge hervorragender Schul- und Studienleistungen wurde Vajda in das Eötvös-Kollegium aufgenommen, einer 1895 gegründeten Eliteeinrichtung. Dessen Mitglieder erhielten neben ihrem Studium weitere Spezialkurse und erlernten Deutsch, Englisch und Französisch soweit, dass sie entsprechende wissenschaftliche Publikationen lesen konnten. Ziel des Kollegiums war, Ungarn mit wissenschaftlich ausgebildeten Gymnasiallehrern zu versorgen. Der im Kollegium herrschende aufklärerische, demokratisch-idealistische und progressive Geist prägte Vajda entscheidend.

Sein zunehmendes Interesse an volks- und völkerkundlichen Themen bewirkte, dass er 1943 zu den Fächern Volkskunde sowie klassische und ungarische Philologie wechselte. Es wurde damals ausschließlich ungarische Volkskunde angeboten, europäische Volkskunde oder gar Völkerkunde existierten nicht. Da Vajda insbesondere die außereuropäischen Völker interessierten, musste er sich seine Kenntnisse autodidaktisch aneignen, zutiefst bedauerte er den Mangel an Fachliteratur. Sein damaliger Lehrer Károly Viski (1882–1945)² unterstützte ihn, hielt

¹ Die biographischen Daten des Nachrufes basieren auf einem Lebenslauf, den László Vajda für seine Enkel diktiert hat. Der Autor dankt Elisabeth und Judith Vajda, dass sie ihm diese privaten Aufzeichnungen zur Verfügung stellten und ihn geduldig mit zahlreichen Hinweisen, Ratschlägen und Korrekturen unterstützten. Ergänzend konnte er von Maria Kecskési schriftlich festgehaltene Gesprächserinnerungen und Impressionen benutzen, wofür ihr ebenfalls herzlich gedankt sei. (Vergleiche auch Kecskési 2008.) Dank gilt ihr auch für die Hilfe bei der Zusammenstellung des Schriftenverzeichnisses und für die Übersetzung der ungarischen Titel.

² Zu Viski s. Attila Paládi-Kovács 2007.

aber seine außereuropäischen Interessen für Träumereien. Der Fachwechsel war mit dem Abschied vom Eötvös-Kollegium verbunden.

Ende 1943 erhielt Vajda den Einberufungsbefehl. Da er eine tiefe Abneigung gegen Hitler-Deutschland und die mit ihm verbündete faschistoide Regierung Ungarns hegte, tauchte er unter und schloss sich der Widerstandsbewegung an, die Juden und Deserteuren half. 1944 diente die leere elterliche Wohnung als Unterschlupf für Verfolgte, Vajdas versteute Familie ahnte in der turbulenten Zeit nichts von seiner Untergrundtätigkeit. Als die deutsche Wehrmacht Ungarn besetzte und eine faschistische Regierung einsetzte, verließ er Ende des Jahres wegen drohender Razzien das Haus und versteckte sich bis zur endgültigen Einnahme der Stadt durch die Rote Armee.

Nach der Eroberung Budapests im Februar 1945 wollte es die Ironie des Schicksals, dass der Widerstandskämpfer und Zivilist Vajda von einer sowjetischen Patrouille aufgegriffen und gleich anderen politisch nicht belasteten Zivilisten unter fadenscheiniger Begründung in einem Gefangenenlager interniert wurde. Mit viel Glück kam er nach sechs Monaten frei, kurz bevor die Lagerinsassen nach Sibirien deportiert wurden.

Nach der Freilassung nahm er das Volkskundestudium wieder auf. Sein Interesse für außereuropäische Völker wurde nunmehr von dem Professor und Politiker Gyula Ortutay (1910–1978) gefördert: Vajda unterrichtete ab 1947 als Assistent Ethnographie und Ethnologie an der Universität und wurde 1948 zudem Kustos am Ungarischen Ethnographischen Museum. Großen Einfluss übte der Altphilologe und Religionsforscher Károly Marót (1885–1963) auf ihn aus. Von ihm erhielt Vajda eine gründliche Ausbildung in Altphilologie und Geschichte, verbunden mit der Erziehung zur Textkritik, zum genauesten Lesen und zur gewissenhaften Prüfung der Quellen. Zudem bedeutete für Vajda Maróts Überzeugung, dass ethnologisches und volkskundliches Material von großem Nutzen für die Interpretation antiker Phänomene und Schriften bedeute, eine Bestätigung seiner Bestrebungen.

Sein Studium schloß Vajda 1947 mit der Dissertation „Das ethnologische Problem der Obo-Haufen“ ab. Dies war die Geburtsstunde der ungarischen Ethnologie, da er sich als Einziger systematisch mit außereuropäischen schriftlosen Kulturen befasste und der Erste war, der das Fach Völkerkunde museal und universitär vertrat: Von 1949 bis 1956 war er Leiter der neu eingerichteten Überseeabteilung des Ethnographischen Museums und gleichzeitig Lehrbeauftragter für Ethnologie an der Universität Budapest.

Ethnologische Feldforschung war in jenen Tagen außerhalb Ungarns nicht möglich, und so begann Vajda Zigeunergruppen im östlichen Ungarn zu erforschen. Seine Aufzeichnungen konnte er infolge der späteren Emigration nicht mehr bearbeiten, doch einige seiner Erfahrungen flossen in seinen Aufsatz „Aspekte des Paria-Problems“³ ein.

³ *Zeitschrift für Ethnologie* 89, 1964: 166–179; wiederabgedruckt in *Ethnologica*, S. 207–226.

Politisch entfremdete sich Vajda in dieser Zeit dem kommunistischen Regime. Er war nach dem Krieg der Sozialdemokratischen Partei beigetreten, die aber schon bald in der Kommunistischen Partei Ungarns aufging. 1955 wurde er wegen seiner kritischen Haltung, seines „Kosmopolitismus“ und seiner Ablehnung des stalinistischen Personenkultes aus der Partei ausgeschlossen.

1956 beteiligte er sich am ungarischen Aufstand, nach dessen Niederschlagung er amtlich gesucht wurde. Es gelang ihm über Leipzig und Ostberlin nach Westdeutschland zu fliehen und in Frankfurt/M. Kontakt zum Frobenius-Institut und dessen Leiter Adolf E. Jensen (1899–1965) aufzunehmen. Begeistert war Vajda von der gewaltigen Bibliothek des Instituts.

Obwohl Frankreich Vajda emotional näher stand, war es die damals in Deutschland betriebene vergleichende Ethnologie, mit der er sich identifizierte. Mit Unterstützung seiner Kollegin Hertha von Dechend (1915–2001) begann er die deutsche Sprache, die er bis dato nur lesen konnte, von Grund auf zu erlernen.

Auf Jensens Vorschlag ging Vajda nach München, um sich an dem neu gegründeten Völkerkundeinstitut bei Herrmann Baumann (1902–1972) zu habilitieren. Er wurde Baumanns Assistent (1957–1962) und betrieb den systematischen Aufbau der Bibliothek; die persönliche Beziehung zu Baumann blieb, auch infolge politischer Differenzen, distanziert.

1962 habilitierte Vajda mit dem Thema „Untersuchungen zur Geschichte der Hirtenkulturen“ und wurde 1964 zum Universitätsdozenten, 1968 zum Wissenschaftlichen Rat und 1978 zum Professor am Institut für Völkerkunde und Afrikanistik der Ludwig-Maximilians-Universität München ernannt. 1988 trat er in den Ruhestand.

Die Vorbereitung auf seine Lehrveranstaltungen empfand Vajda als Forschungsaufgabe, er wählte Themen, über die er seiner Meinung nach noch zu wenig wusste und in die er sich erst noch einarbeiten musste und wollte. Er hielt keine Vorlesung zweimal, jedes Mal bereitete er sich akribisch aufs Neue vor. Sein Vortrag, befördert von einem nicht jedem Dozenten gegebenen rhetorischen Talent, wirkte auch deshalb so unmittelbar und einprägsam, weil das Material stets frisch erarbeitet war, und der Vortragende noch vom Prozess des eigenen Forschens gepackt war. Die Vorlesungen wurden nicht nur von seinen eigentlichen Studenten mit Spannung erwartet. Der immense Faktenreichtum und die überraschenden Fragestellungen seiner Lehrveranstaltungen zeugten von der fachlich unkonventionellen Einstellung, aber auch der selbstbewussten Ausstrahlung des Vortragenden.

Unvergessen bleibt jedem Teilnehmer das Bild des am Tisch vor dem Auditorium Sitzenden, umgeben von einem Stoß Zettel aus seiner berühmten Kartei, einigen Notizen – er trug stets frei vor –, einem Stoß Bücher, den unentbehrlichen Zigarettenpackungen der Marke Roth-Händle, dem Aschenbecher und mehreren Dosen Coca-Cola, mit denen er seine durch Nacharbeit verursachte Müdigkeit bekämpfte: Damals durfte in den Unterrichtsräumen noch geraucht werden, und Vajda war leidenschaftlicher Raucher. Das Anzünden einer Zigarette, den besonders intensiven Zug an ihr mit nachfolgendem geräuschvollen Auspusten des Rauchs oder das zischende Öffnen der Cola-Dose setzte er gerne als Kunstpause vor einer

ganz besonders spannenden Fragestellung oder deren Beantwortung ein. Sein Vortragsstil war emotionsgeladen, er stellte häufig provokante Fragen, um zu prüfen, ob mitgedacht wurde oder um den Wissensstand seiner Zuhörer zu ergründen. Ausrufe wie „Wer die Odyssee nicht kennt, ist kein Europäer!“, „Die Bibel muss man gelesen haben, sie ist eine wichtige ethnographische Quelle!“, oder „Wenn Sie schon nicht die Bibel lesen, dann lesen Sie wenigstens ‘Joseph und seine Brüder’ von Thomas Mann!“, spornten Hellhörige an, ihre Wissenslücken aufzufüllen.

Seinen Studenten war Vajda sowohl in Lehre als auch Betreuung ein engagierter, aber auch patriarchischer Lehrer. Er bot ihnen zu nahezu jeder Zeit seine Hilfe an; regelte, auf die Anwesenheit im Institut begrenzte Sprechzeiten kannte er nicht; für gewöhnlich lud er nach Hause ein und führte ausführliche Gespräche in seinem Arbeitszimmer. Er bot und verlangte eine gewissenhafte Schulung. Freundschaften nahm er sehr ernst und hielt mit seinen ehemaligen Studenten auch weiterhin Kontakt.

Seine Einstellung zu Lehre und Wissenschaft entsprach eher der des Privatgelehrten, ein Forschungsprojekte an sich ziehender, umtriebiger Hochschul-„Manager“ war er nicht. Mitnichten artete sein Gelehrtentum in eine Elfenbeinturm-Mentalität aus: Engagiert betonte er die moralische und politische Dimension des Intellektuellen, der humanistischen Bildung und des wissenschaftlichen Forschens, die kompromisslos dem Geist der Aufklärung, letztlich dem Streben nach geistiger und politischer Freiheit zu dienen hätten. Nationalistischem, faschistoidem und rassistischem Gedankengut sowie Diskriminierung war nach Vajdas Ansicht durch konsequente Aufklärung zu wehren, wozu insbesondere die Geisteswissenschaften und speziell die Völkerkunde berufen seien. So betonte er, dass er sich höchstens über die Sprache als Ungar definiere, Europa aber die kleinste politische Einheit sei, zu der er sich bekennen könne.

Er hob die Bedeutung interdisziplinärer Forschung und wissenschaftlicher Neugierde hervor und legte deshalb besonderen Wert auf den Austausch mit Kollegen der Ethnologie und der ihr benachbarten Wissenschaftszweige. Zu seinen engsten Austauschpartnern und Freunden gehörten der Vorderasiatische Archäologe Peter Calmeyer (1930–1995), der Afrikanist Helmut Straube (1923–1984), der Jesuit und Ethnologe Joseph Henninger (1906–1991) und der Musikethnologe Marius Schneider (1903–1982).

Vajda lebte für seine Wissenschaft oder eigentlich durch sie, wie er gegenüber einem Besucher betonte. Er galt als „der Mann ohne Schlaf“, der die Nächte durcharbeitete; sein Freund Calmeyer charakterisierte ihn entsprechend: „Der Vajda schläft nicht ein, wenn er seine Schreibmaschine sieht!“ Er war ein manischer Leser und Besitzer einer umfangreichen Bibliothek, aber kein bibliophiler Sammler: Der Text, der Inhalt war ihm wichtig!

Von Anfang an legte er als umfassende Informationsquelle eine enzyklopädische Kartothek von Exzerpten und Literaturhinweisen zu allen Teilgebieten der Ethnologie an. Vajda begann bereits in Budapest mit der Arbeit an dieser Kartothek: Sie

erreichte zuletzt einen Umfang von ca. 900000 Einzelkärtchen.⁴ Akribisch exzerpierte er seine Lektüren, sammelte Literaturhinweise, Zeitungsausschnitte etc. und ordnete sie. Diese Kartei vermachte er dem Staatlichen Museum für Völkerkunde München, das nunmehr zusammen mit der Staatsbibliothek München deren Digitalisierung anstrebt.

Dem Staatlichen Museum für Völkerkunde München war Vajda eng verbunden: Mit einer Festschrift, die ihm 1988 zum 65. Geburtstag überreicht wurde, begann die Reihe der vom Museum herausgegebenen Jahrbücher „Münchner Beiträge zur Völkerkunde“, die auf seine Anregung zurückgeht und deren Entwicklung er aufmerksam verfolgte. Zwischen gehörte er dem Vorstand des Vereins der Freunde und Förderer des Museums an und wurde nach seinem Abschied zum Ehrenmitglied erklärt. Zugleich war er Ehrenmitglied des Ethnographischen Vereins in Budapest und Offizier des Verdienstordens der Ungarischen Republik. Die Erinnerung daran, wie sehr er in seiner Budapester Zeit unter dem Mangel an ethnologischer Literatur litt, veranlasste ihn, seine reiche Privatbibliothek dem Ethnographischen Museum Budapest (Néprajzi Múzeum) zu schenken.

Vajdas Forschungsinteressen waren weit gespannt, sein Hauptaugenmerk aber galt den afrikanischen und eurasiatischen Kulturen, hier insbesondere Nordasien, den finno-ugrischen Ethnien und dem Schamanismus, den großräumigen Kulturbeziehungen, der Mythos-, Religions- und Ritusforschung und der Toposforschung. Europa bezog er ganz selbstverständlich in seine Forschungen ein. Für ihn war die Ethnologie konsequent eine Geschichtswissenschaft. Seinem Ethnologieverständnis verlieh er im Vorwort zu dem Band „Ethnologica“ Ausdruck (S. IX): „Die bestimmenden Tendenzen in meinem Ethnologieverständnis und in meiner Tätigkeit als Ethnologe lassen sich in zwei Sätzen zusammenfassen: (1) Gesellschaft und Kultur – und zwar alle Gesellschaften und Kulturen – sind *geschichtliche* Phänomene, die man erst bei konsequent historischer Betrachtung annähernd wirklichkeitsgetreu verstehen und darstellen kann; (2) alle, aber auch alle, zur Verfügung stehenden Quellen und Methoden, die zum Erkennen geschichtlicher Tatsachen und Zusammenhänge beitragen, sind nach Möglichkeit einzusetzen: sowohl die für die Ethnologie meines Erachtens wesensbestimmende Methode der Komparation als auch die auf die Zusammenarbeit verschiedener Disziplinen gegründete *komplexe Arbeitsweise*.“ Erst die vergleichende Methode erschließt nach Vajdas Ansicht Inhalte und Bedeutungen, aber auch den Wandel von kulturellen Phänomenen, spürt Kulturbeziehungen und –kontakten nach und deckt Wanderungen von Kulturelementen und Motiven auf; man müsse sich aber vor Simplifizierungen und Dilettantismus hüten: „Den unvermeidlichen Fehlerquellen vermag der Ethnologe zu begegnen, indem er sich ihrer bewußt bleibt und so

⁴ Die Kartothek ist unterteilt in 13 Einzelkarteien: 1) Thematische Stichwörter, 2) Afrikanische Stammesnamen und Regionalthematik, 3) Eurasien (Ethnika und Regionen), 4) Allgemeines über Amerika und Ozeanien, 5) Ethnozoologie, 6) Ethnobotanik, 7) Mythologische Namen, 8) Mischgestalten und Mythengestalten, 9) Mythenmotive, 10) Religion, Mythologie, Epik, 11) Transport und Verkehr, 12) Wissenschaftsgeschichte, 13) Methodologie; Theoretik.

beharrlich, wie es der menschlichen Vernunft und Fantasie gegeben ist, die verfügbaren Daten, Argumente und möglichen Schlußfolgerungen kritisch prüft“ (ebda.: X). Vajda forderte das beständige Hinterfragen der wissenschaftlichen Überlieferung, der Denkmodelle und Hypothesen und der vielfach nicht oder unzureichend definierten ethnologischen Begriffs- und Typenkategorien: Nichts darf als gesichert gelten, alles ist stets aufs Neue in Frage zu stellen. Die Vertrautheit mit den Primärquellen, verbunden mit akribischer Textkritik durch alle erreichbare, ebenfalls kritisch zu prüfende Sekundärliteratur, hat als Fundament für Schlussfolgerungen zu dienen: eine Vorgehensweise, die Vajda seinem verehrten Budapester Lehrer Marót schuldete.

Seine wissenschaftliche Einstellung machte ihn skeptisch gegenüber Schulrichtungen und Methodendiskussionen: Als er einmal gefragt wurde, zu welcher ethnologischen Schule er denn nun gehöre, erhielt er die für Vajda bezeichnende ironische Antwort: „Zur neo-frivolen!“ Eine Abhängigkeit von Schulrichtungen bedeutete ihm Einengung und Zwang. Gerne verwies er in seiner Skepsis gegen „Ismen“, insbesondere im Falle von Claude Lévi-Strauss und dem Strukturalismus auf das Büchlein von Stanislaw Andreski „Die Hexenmeister der Sozialwissenschaften“.

Seinem Streben nach präzisiertem Denken entsprach die Klarheit der Sprache. Er liebte einen treffenden, schnörkellosen Stil: So waren Füllsel wie „uralt“ oder „zweifellos“ rote Tücher, und ob etwas „interessant“ war, hatte man gefälligst dem Lesen zu überlassen. Vajdas Anspruch bewirkte nach eigenem Bekunden, dass ihm das Schreiben schwer fiel, da er an jedem Satz schon wieder zweifelte, wenn er ihn gerade erst mühevoll zu Papier gebracht hatte.

Nach seiner Pensionierung arbeitete er unter anderem an einer umfassenden Darstellung und Neubewertung der Bedeutung der Cerviden in Mythos und Ritus, ein Projekt, für das er umfangreiches Material sammelte, das er aber nicht mehr auswerten konnte.

László Vajda charakterisierte sich bisweilen als „filosz“, ein von den Studenten des Eötvös-Kollegiums gepflegter Begriff, der den bis auf den Grund bohrenden, unkonventionell vorgehenden Forschertypus bezeichnet. Als solcher, als außergewöhnlicher Wissenschaftler, aber auch als über seinen Tod hinaus wirkender Mentor und „Motor“ wird er seinen Freunden und Schülern gegenwärtig bleiben.

Bruno J. Richtsfeld

Nachträge zum Schriftenverzeichnis

Hans-Joachim Paproth (1942–2007), langjähriger Freund und Kollege László Vajdas, erstellte 1988 für den ersten Band der *Münchener Beiträge zur Völkerkunde* (Festschrift László Vajda) ein Schriftenverzeichnis von László Vajda (S. 319–324). Diese Liste wurde in der Anthologie *Ethnologica* (S. 543–551) wieder abgedruckt und von den Autoren bis zum Jahr 1999 weitergeführt. Als Ergänzung folgen die Publikationen nach 1999:

- 1999 Wir-Gruppen und Fremdgruppen. In: Franziska Lobenhofer-Hirschbold & Ariane Weidlich (Hg.): *Ziener zu Vermithen. Von Berchtesgaden bis Zillertal. Aspekte der touristischen Entwicklung von 1850–1960*. (Schriften des Freilichtmuseums des Bezirks Oberbayern an der Glentleiten Nr. 23) Großweil 1999: 18–31.
- 2000a „Stummer Handel“ im alten Afrika? In: Alexander Röhreke (Hg.): *Mundus Africanus. Ethnologische Streifzüge durch sieben Jahrtausende afrikanischer Geschichte. Festschrift für Karl-Ferdinand Schaedler zum 70. Geburtstag*. Rahden/Westf. 2000: 173–178.
- 2000b Vermutungen zu Benfeys *Pantschatantra* (Paragraph 166). In: Christine Chojnacki & Jens-Uwe Hartmann & Volker M. Tschannerl (Hg.): *Vividharatnakarandaka. Festgabe für Adelheid Mette. (Indica et Tibetica. Monographien zu den Sprachen und Literaturen des indo-tibetischen Kulturraumes. Band 37)* Swisttal-Odendorf 2000: 503–517.
- 2000c Affen in Lappland. In: *Folklore in 2000. Voces Amicorum Guilhelmo Voigt Sexagenario* curibus Iona Nagy adiuvante Kincső Verebélyi. Budapest 2000: 272–280.
- 2000d Etnikai specifikum és közös sajátságok. I. In: *Korunk* 11 (November), 2000: 74–79.
- 2000e Etnikai specifikum és közös sajátságok. II. In: *Korunk* 12 (Dezember), 2000: 81–87.
- 2003–2004 A mi csoportok és az idegen csoportok. In: *Acta Ethnologica Danubiana* 5–6, 2003–2004: 11–22. (Übersetzung des Artikel 1999; Übersetzer: József Liszka)
- 2004a Reflexionen zu Roger Sandalls Buch gegen die romantische Anthropologie. In: *Anthropos* 99, 2004: 222–230.
- 2004b Wendehals und Liebeszauber. In: *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungariae* 44, 2004: 185–198.⁵
- 2004c Nyaktekeres és szerelmi varázslás. In: *ΓΕΝΕΣΙΑ. Tanulmányok Bollók János emlékére*. Horváth László, Laczkó Krisztina, Mayer Gyula, Takács László (Hg.). Budapest 2004: 57–70. [Übersetzung des Artikels 2004b durch L. Vajda].
- 2004d Nachruf auf Barbara Frank. In: *Münchener Beiträge zur Völkerkunde* 9, 2004: 315–317.
- 2006a Reflexiók Roger Sandall romantikus antropológia ellen írt könyvére. In: *Tabula* 9 (1), 2006: 3–14. (Übersetzung des Artikels 2004a).
- 2006b „En tulajdonképpen történésznek tartom magam“. Interjú Vajda Lászlóval. In: *Tabula* 9 (1), 2006: 15–39.
- 2007a (Zusammen mit Iris Hahner & Maria Kecskési) *African Masks. The Barbier-Mueller Collection*. München u.a.⁶
- 2007b A középkori Kelet-kutatásához [Zur Erforschung des mittelalterlichen Ostens]. In: Szétosztott teljesség. A hetvenöt éves Boór János köszöntése [Geteiltes Ganzes. Grüße für den 75-jährigen János Boór]. Budapest 2007
- 2008 Die Adonisgärtchen und das Wunder der Keimung. In: *Münchener Beiträge zur Völkerkunde* 12, 2008: 7–23.

⁵ Während Vajda an diesem Artikel schrieb, fühlte sich der Zoologe Josef H. Reichholf durch die gemeinsamen Gespräche über das Thema zu einer zoologischen Behandlung desselben inspiriert und widmete László Vajda seinen daraus resultierenden Artikel: Der mysteriöse „Gießvogel“, der in den *Mitteilungen der Zoologischen Gesellschaft Braunau* 9 (1) 2005: 53–60. veröffentlicht wurde.

⁶ Übersetzung des 1997 erschienenen Werkes: „*Ich bin nicht ich selbst*.“ *Maske und Maskenwesen in Afrika. Afrikanische Masken aus der Sammlung Barbier-Mueller*, Genf. München, New York.

- 2011 [posthum]: Kommentár Ortutay Gyula naplójának egy rám vonatkozó bejegyzéséhez [Kommentar zu einer auf mich bezogenen Aufzeichnung im Tagebuch von Gyula Ortutay]. In: *Néprajzi Hírek* 2, 2011 (3 Seiten).

Erwähnte Literatur

Ethnologica =

Xaver Götzfried & Thomas O. Höllmann & Claudius Müller (Hg.) 1999: *László Vajda. Ethnologica. Ausgewählte Aufsätze*. Wiesbaden.

Kecskési, Maria 2008: László Vajda – der ewige Schüler. In: *László Vajda zum 85. Geburtstag von seinen Freunden und Schülern*. München (Staatliches Museum für Völkerkunde München) 2008: XV, 1–3.

Paládi-Kovács, Attila 2007: A European ethnologist from Transylvania: Károly Viski. In: *Acta Ethnographica Hungarica* 52, 2007: 335–350.

VAJDA LÁSZLÓ
(1923. 02. 03. – 2010. 11. 14.)¹

A Ludwig-Maximilian Egyetem Néprajztudományi és Afrikanisztikai Intézetének etnológusa és nyugállományú professzora 2010. november 14-én Münchenben meghalt. 1923. február 3-án, Budapesten született Vajda Jenő karmester és Molnár Vilma írónő fiaként. Amikor másfél éves volt, édesapja halálos balesetet szenvedett.

Elemi iskolái után a piaristák Magyarországon akkor nagyra értékelt gimnáziumát látogatta, amelynek a vallási nevelését ugyan nem tartotta sokra, de amelynek köszönhető volt az alapos latin nyelvtudás, amelyet számára az iskola közvetített.

Gimnazistaként Vajda a zoológia, ezen belül az entomológia iránt érdeklődött. Magyarországi hegyi tájakra utazott, hogy ott a bogárfajtákat tanulmányozza, utazásain hegyi pásztorok között élt, akiknek az életformáját növekvő érdeklődéssel tanulmányozta. Ez az érdeklődés olyan erős volt, hogy amikor 1941-ben az egyetemre a természettudományi (állat-, növény- és ásványtan) valamint földrajzi szakra beiratkozott, már sejtette, hogy tanulmányi szakterületeit meg fogja változtatni.

Kiváló iskolai és tanulmányi eredményei következtében Vajdát fölvetették az Eötvös Kollégiumba, ebbe az 1895-ben alapított elit-intézetbe. Ennek a tagjai tanulmányaik mellett további speciális tanfolyamokat hallgattak, továbbá német, angol és francia nyelvet tanultak, hogy a szükséges tudományos publikációkat is elolvashassák. A Kollégium célja az volt, hogy Magyarországot tudományosan képzett gimnáziumi tanárokkal lássák el. A Kollégiumban uralkodó felvilágosult, demokratikus-idealista és haladó szellem Vajda gondolkodását alapvetően meghatározta.

Növekvő érdeklődése a néprajz és az etnológia (Volkskunde és Völkerkunde) témái iránt oda vezetett, hogy 1943-ban szakjait néprajzra, valamint klasszikus és magyar filológiára változtatta. Akkoriban kizárólag magyar néprajz volt a kínálat, európai néprajz vagy pláne etnológia nem létezett. Mivel Vajda különösen az Európán kívüli néprajz iránt érdeklődött, ezért ismereteit autodidakta módon kellett megszereznie, leginkább azonban a szakirodalom hiánya bántotta. Akkori tanára, Viski Károly (1882–1945)² támogatta elképzeléseit, de Európán kívüli érdeklődését álmodozásnak tartotta. A szakváltás egyúttal a búcsút is jelentette az Eötvös Kollégiumtól.

1943 végén Vajda megkapta a behívóparancsot. Mivel mély ellenszenvet érzett a hitleri Németország és Magyarország vele szövetséges, fasisztoid kormányszata iránt, ezért bujkált és az ellenállási mozgalomhoz csatlakozott, segítette a zsidókat és a katonaszökevényeket. 1944-ben az üresen álló szülői lakás bűvőhelyül szolgált az ül-

¹ A búcsúztató bibliográfiai adatai azon az életrajzon alapulnak, amelyet Vajda László az unokája számára diktált. A szerző köszönetet mond Vajda Erzsébetnek és Juditnak, hogy e magáncélú feljegyzéseket a rendelkezésére bocsátották, és munkáját számos észrevétellel, tanáccsal és korrektúrával türelmesen támogatták. Továbbá kapott Kecskési Máriától írásban megőrzött emlékeket beszélgetésekről és benyomásokról, amelyekért hasonlóképpen köszönetet mond (Lásd: Kecskési 2008). Köszönet illeti őt továbbá azért a segítségért, amelyet a kiadványjegyzék összeállításában és a magyar nyelvű címek lefordításában nyújtott.

² Viskiről lásd: Paládi-Kovács Attila 2007.

dözötteknek, Vajda családja e zavaros időkben semmit sem tudott fiuk földalatti tevékenységéről. Amikor a német Wehrmacht megszállta Magyarországot, és fasiszta kormányzat lépett hatalomra, az év végén, a fenyegető razziák miatt elhagyta a házat és elrejtőzött, amíg a Vörös Hadsereg végérvényesen el nem foglalta a várost.

1945 februárjában, Budapest elfoglalása után a sors iróniája úgy akarta, hogy az ellenállási harcos és civil Vajdát egy szovjet őrzőrajt elfogja, és más politikailag nem érintett civilekhez hasonlóan, mondvacsinált ürüggyel fogolytáborba internálták. Nagy szerencséjével, hat hónap után szabadon engedték, röviddel azelőtt, hogy a lágerben tartottakat Szibériába szállították.

Szabadon bocsátása után folytatta néprajzi tanulmányait. Az Európán kívüli népek iránt érdeklődését ezúttal Ortutay Gyula professzor és politikus (1910–1978) támogatta: Vajda 1947-től mint a néprajz és az etnológia tanársegédje tanított az egyetemen, 1948-tól pedig múzeumőr lett a Magyar Néprajzi Múzeumban. Nagy hatással volt rá a klasszika-filológus és valláskutató Marót Károly (1885–1963). Tőle kapta Vajda az alapos képzést a klasszika filológia és a történelem területén, összekapcsolva mindezt a szövegkritikával, a legpontosabb szövegolvasással és a források lelkiismeretes használatával. Fontos volt továbbá Vajda számára Marótnak az a meggyőződése, hogy az etnológiai és a néprajzi anyagok ismeretére nagy szükség van az antik jelenségek és iratok interpretációjánál, Vajda ebben a saját törekvéseinek igazolását látta.

Tanulmányait Vajda 1947-ben „Az Obo-halmok etnológiai problémái” c. diszsertációval fejezte be. Ez volt a magyar etnológia születésének órája, ő maga pedig az egyetlen, aki foglalkozott rendszeresen az Európán kívüli, nem-írással kultúrákkal, és az első, aki a néprajztudomány szakot muzeálisan és egyetemesen (univerziter módon) képviselte: 1949-től 1956-ig ő volt a Néprajzi Múzeum újonnan felállított tengerentúli részlegének a vezetője, egyidejűleg pedig a budapesti egyetemen az etnológia megbízott előadója.

Abban az időben etnológiai terepkutatás Magyarországon kívül nem volt lehetséges, ezért Vajda cigánycsoportokat kezdett kutatni Kelet-Magyarországon. Feljegyzéseit későbbi emigrációja miatt már nem tudta feldolgozni, de tapasztalatai közül néhány beszivárgott „A pária-probléma kutatási szempontjai” c. tanulmányába.³ Ebben az időben Vajda elidegenedett a kommunista rendszertől. A háború után a Szociáldemokrata Pártba lépett be, amely azonban hamarosan felszívódott a magyarországi Kommunista Pártba. 1955-ben kritikus magatartása és „kozmpolitizmus” miatt, és mert elutasította a sztálinista személyi kultuszt, kizárták a pártból.

1956-ban részt vett a magyar felkelésben, ennek leverése után hivatalosan köröztek. Sikertől neki Lipcsén és Kelet-Berlinen át Nyugat-Németországba menekülnie, Frankfurt am Mainban kapcsolatba került a Frobenius-Intézettel és ennek vezetőjével, Adolf E. Jensennel (1899–1965). Vajda lelkesedett az Intézet hatalmas könyvtáráért. Bár Franciaország érzelmileg közelebb állt Vajdához, az ekkoriban Németországban művelt összehasonlító etnológia volt az, amivel ő azonosulni tudott. Munkatársnőjének, Hertha von Dechendnek a segítségével (1815–2001) elkezdte a német nyelvet alapjaitól kezdve tanulni, amelyen addig csak olvasott.

³ Zeitschrift für Ethnologie 89, 1964: 166–170. Újabb közlés: Ethnologica 207–226. oldal.

Jensen javaslatára Vajda Münchenbe ment, hogy az újonnan alapított néprajzi intézetben (Völkerkundeinstitut), Hermann Baumann-nál egyetemi magántanári képesítést szerezzen (1902–1972). Baumann tanársegédje lett (1957 és 1962 között) és a könyvtár rendszeres fejlesztésén munkálkodott, személyes kapcsolata azonban Baumann-nal, a politikai nézetkülönbségek következtében, távolságtartó maradt. Egyetemi magántanári képesítését Vajda 1962-ben szerezte meg a „Kutatások a pásztorkultúrák történetéhez” c. disszertációval, 1964-ben egyetemi docens lett, 1968-ban a Tudományos Tanács tagja és 1978-ban a müncheni Ludwig-Maximilian Egyetem Néprajzi és Afrikanisztikai Intézete professzorává nevezték ki. 1988-ban vonult nyugállományba.

A felkészülést az oktatói előadásaira Vajda kutatói feladatként fogta fel, olyan témákat választott, amelyekről véleménye szerint még nagyon keveset tudott, és amelyekbe előbb bele akarta és bele kellett dolgoznia magát. Sohasem tartott ugyanarról kétszer előadást, minden alkalommal aprólékosan készült fel valami újra. Az előadása, amelyet nem minden docensben meglévő szónoki tehetséggel tartott meg, közvetlen és lenyűgöző erővel hatott, mert az anyagot állandóan frissen dolgozta fel, és előadandó témáját a saját kutatásának a folyamatába csomagolta. Előadásait nem csak a saját hallgatói várták feszülten. A hatalmas ténybeli gazdagság és a meghökkenítő problémaérzékeltetés az előadásaiban a hagyományokat kerülő beállítottságról tanúskodott, de az előadott anyag fölényes ismeretéről is vallott.

Felejtethetlen marad minden résztvevő számára Vajda, amint az auditoriumban az asztalnál ül, körülötte nagy halom cédula, amelyek híres gyűjteményéből származnak, a saját feljegyzései – mindig szabadon adott elő –, egy csomó könyv, az elmaradhatatlan cigarettacsomag – Roth-Haendle márkájú –, a hamutartó és több doboz Coca-Cola, amellyel az éjszakai munka okozta fáradtságát küzdötte le, akkoriban az előadótermekben még szabad volt dohányozni, és Vajda szenvedélyes dohányos volt. Egy cigaretta meggyújtását, a különösen intenzív szippantást belőle és a füst zajosan történő kifújását, vagy a kólás doboz szisszenő felnyitását szívesen használta hatásszünetként egy különösen feszültség teli kérdés felvetése előtt, vagy annak megválaszolásakor. Előadói stílusa érzelemgazdag volt, gyakran tett fel provokáló kérdéseket, hogy kipróbálja hallgatói tudásszintjét. Az ilyen kijelentései, mint: „Aki az Odüsszeiát nem ismeri, nem európai ember!”, „A Bibliát ismerni kell, ez fontos néprajzi forrásmű!”, vagy: „Ha már nem a Bibliát olvassák, akkor olvassák el legalább a József és testvéreit Thomas Mann-tól!”, a világosan gondolkodókat arra ösztönözték, hogy tudásuk hiányosságait bepótolják.

Hallgatói számára Vajda mind az oktatásban, mind a nevelésben sajátos, de patriarchális tanár volt. Szinte minden idejét felajánlotta nekik, hogy a segítségükre legyen, úgy rendelkezett, hogy amikor az intézetben tartózkodott, nem volt szűkre szabott fogadóóra, szokása volt, hogy otthonába meghívta tanítványait és sokoldalú beszélgetést folytatott dolgozószobájában. Felajánlotta és megkövetelte a lelkiismeretes oktatást. A barátságokat nagyon komolyan vette, és egykori tanítványaival folyamatosan tartotta a kapcsolatot.

A tanítással és a tudománnyal kapcsolatos magatartása inkább a magántanár szemléletének felelt meg, valamiféle kutatási programot önmagáért folytató, nyüzsgő „felsőfokú-menedzser” nem volt. Tanársága azonban egyáltalán nem fájt

semmilyen elefántcsonttorony-mentalitással, elkötelezetten hangoztatta az értelmiségiek, a humanista képzés és a tudományos kutatás morális és politikai távlatait, amelyeknek megalkuvás nélkül a felvilágosodás szellemét, távlatosan a szellemi és politikai szabadságra törekvést kell szolgálnia. Nacionalista, fasisztoid és fajüldöző gondolati anyag, valamint diszkrimináció, – Vajda felfogása szerint ezektől a következetes felvilágosodás megóv, amelybe a szellemtudományok és különösen a néprajz is beletartozik. Hangoztatta, hogy ő maga a nyelve által magyarnak nevezi magát, Európai pedig az a legkisebb politikai egység, amelyhez ő tartozni kíván.

Hangsúlyozza az interdiszciplináris kutatás és tudomány megismerésének fontosságát, és ezért különösen jelentősnek tartja az etnológia munkatársainak kapcsolatát a szomszédos tudományágak művelőivel. Legszorosabban vett cserepartnerei és barátai közé tartozott az eurázsiai archeológus Peter Calmeyer (1930–1995), az afrikanista Helmut Straube (1923–1984), a jezsuita etnológus Joseph Henninger (1906–1991) és a zeneetnológus Marius Schneider (1903–1982).

Vajda a tudományért élt, valójában általa, mint ő maga hangoztatta egyik látogatójának. Afféle „alvás nélkül való embernek” számított, aki átdolgozta az éjszakákat, barátja, Calmeyer, helyesen jellemezte: „A Vajda sose alszik, ha írógépet lát!” Megrögzött olvasó volt és egy terjedelmes könyvtár birtokosa, de nem volt bibliofil gyűjtő: a szöveg, a tartalom volt számára fontos.

Kezdetől átfogó információs forrást hozott létre, enciklopédikus kartotékokkal, kivonatokkal és irodalmi hivatkozásokból az etnológia valamennyi részterületéről. Vajda már Budapesten megkezdte a kartotékok készítését: végül az egyes kártyák összterjedelme elérte a 900 ezer darabot.⁴ Aggályosan kivonatolta az olvasmányait, gyűjtötte az irodalmi hivatkozásokat, az újságkivágatokat, stb., és rendezte mindezt. Ezt a kartotékállományt a müncheni Állami Néprajzi Múzeumra hagyományozta, amely most már a müncheni Állami Könyvtárral együtt az anyag digitalizálásán dolgozik.

A müncheni Állami Néprajzi Múzeummal Vajda szoros kapcsolatban állt: az emlékkönyv, amelyet 1988-ban, 65. születésnapjára nyújtottak át neki, Müncheni Tanulmányok a Néprajztudományról címen, azokkal a sorokkal kezdődik, amely az ő javaslatára megy vissza, és amelynek a megvalósulását figyelemmel kísérte. A Múzeum barátainak és támogatóinak az egyesületében az előjárók közé tartozott, és amikor nyugállományba vonult, tiszteletbeli taggá választották. Hasonlóképpen tiszteletbeli tagja volt a Budapesti Néprajzi Társaságnak és a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztí keresztléneke birtokosa. Visszaemlékezve arra, hogy a budapesti időkben milyen szükségét szenvedett a néprajzi irodalom hiánya miatt, úgy határozott, hogy gazdag magánkönyvtárát a budapesti Néprajzi Múzeumnak ajándékozza.

Vajda kutatási érdeklődése széleskörű volt, fő szempontjai közé tartozott az afrikai és az eurázsiai kultúra, ez utóbbin belül különösen Észak-Ázsia, a finnugor etni-

⁴ A kartotékrendszer 13 alcsoportra oszlik: 1. Tematikus címszavak, 2. Afrikai törzsnevek és regionális tematika, 3. Eurázsia (etnikumok és vallások), 4. Általában Amerika és Óceánia, 5. Etnozoológia, 6. Etnobotanika, 7. Mitológikus nevek, 8. Kevert alakok és mitológiai alakok, 9. Mitológiai motívumok, 10. Vallás, mitológia, epika, 11. Szállítás és közlekedés, 12. Tudománytörténet, 13. Módszertan, elmélet.

kumok és a sámánizmus, a nagytérsegi kulturális kapcsolatok, a mítosz-, a vallás- és a rítuskutatás, valamint a toposzkutatás. Európát teljesen magától értetődően vonta be a kutatásaiba. Számára az etnológia következetesen történettudomány volt. Etnológiaértelmezésének az *Ethnologica* c. kötet előszavában így adott hangot (IX. oldal): „A meghatározó tendenciák az én etnológiaértelmezésemben és etnológusi tevékenységemben a következő két mondatban foglalhatóak össze: (1) társadalom és kultúra – és pedig minden társadalom és minden kultúra – *társadalmi* jelenség, amelyet csak következetes történelmi szemlélettel lehet valóságghűen megérteni és ábrázolni, (2) továbbá minden rendelkezésünkre álló forrást és módszert, amelyek a történelmi tények és összefüggések megismeréséhez hozzájárulhatnak, lehetőleg be kell vonni a vizsgálatba, mind az összehasonlításnak, mind az etnológia számára véleményem szerint lényeges módszerét, mind a különböző tudományágak együttműködésén alapuló *komplex munkamódszert*”. Csak az összehasonlító módszer vezet el a Vajda nézete szerint értelmezett tartalomhoz és jelentéshez, de a kulturális jelenségek változásához is, ez segít kikutatni a kulturális vonatkozásokat és kapcsolatokat, és ez deríti fel a kulturális elemek és motívumok változásait is, az embernek azonban őrizkednie kell az egyszerűsítéstől és a dilettantizmustól: „Az elkerülhetetlen hibaforrásokkal az etnológus szembesül, miközben tudatosan távol tartja magát tőlük, miközben olyan állhatatosan, amennyire az emberi értelem és fantázia lehetővé teszi, a rendelkezésre álló adatokat, érveket és lehetséges végkövetkeztetéseket kritikusan kezeli (uo. X. oldal). Vajda megköveteli a tudományos hagyományozás, a gondolkodási modellek és hipotézisek állandó visszakérdezését és a nem vagy nem kielégítően meghatározott etnológiai fogalom- és típuskategóriákat. Semmit sem szabad biztosnak tekinteni, mindent újra állandóan meg kell kérdezni. A jártasság a primerforrásban, az aprólékos szövegkritikával együtt, az elérhető, ugyanakkor kritikusan kezelt másodlagos irodalommal, ezek képezték az alapját a végkövetkeztetésnek: olyan eljárás az, amelyre Vajdát tiszteletreméltó budapesti tanára, Marót oktatta. Tudományos beállítottsága tette szkeptikussá iskolai irányzatokkal és módszertani vitákkal szemben. Amint egyszer valaki megkérdezte tőle, vajon melyik etnológiai iskolához is tartozik, Vajda a következő, rá jellemző ironikus választ adta: – A neofrivolhoz! A függőség az iskolai irányzatoktól számára a beszűkülést és a kényszert jelentette. Szívesen mutatta ki szkepszisét az izmusokkal szemben, beleértve a Claude Levi-Strauss-szal és a strukturalizmussal kapcsolatos esetet, akit Stanislav Andresky könyvében „a társadalomtudományok boszorkánymesterének” nevezett.

Törekvése volt, hogy pontos gondolatokkal feleljen meg a nyelv tisztaságának. Szerette a találó, a cikornyátlan stílust, az olyasfajta töltelékiszavak, mint „ősöreg”, vagy „kétség nélkül való” vörös posztó volt a szemében, ha pedig valami „érdekfeszítő” volt, készségesen kihagyta olvasmányai közül. Vajda igényessége saját érdeklődése szerint működött, mivel számára az írás nehézséget jelentett, ugyanis minden mondatában kételkedett, miközben ő maga csak fáradtsággal tudta őket papírra vetni.

Nyugdíjba vonulása után többek között azon dolgozott, hogy átfogó bemutatást és újfajta értékelést adjon a cervidekről a mítoszban és a rítusban, olyan terv volt ez,

amelyhez terjedelmes mennyiségű anyagot gyűjtött, amelyet azonban már nem tudott értékesíteni.

Vajda László önmagát gyakran filozofként jellemezte, ezzel az Eötvös Kollégiumban használt fogalommal, amely az alapokig lefűrő, a hagyományokat elvető kutató típust jelenti. Afféle, a szokásostól eltérő tudóst, de a halála után is hatást kifejtő mentort és „motort”, ami barátai és tanítványai számára mindig is megmarad.

Bruno J. Richtsfeld

Kiegészítés a publikációs jegyzékhez

Hans-Joachim Paproth (1942–2007), aki éveken át barátja és munkatársa volt Vajda Lászlónak, összeállította 1988-ban a Münchener Beiträge zur Völkerkunde (Festschrift László Vajda) /Münchener Tanulmányok a Néprajztudományhoz (Vajda László Emlékkönyv)/ első kötetében Vajda László írásainak jegyzékét (319–324. oldal). Ezt a jegyzéket az Ethnologica c. antológiában újra kinyomtatták (543–551. oldal), és a szerzők 1999-ig továbbfejlesztették. A kiegészítésben az 1999 után keletkezett publikációk szerepelnek:

- 1999 Mi csoportok és idegen csoportok. In: Franziska Lobenhofer-Hirschbold – Ariane Weidlich (szerk.): Ziemer zu Vermithen. Von Berchtesgaden bis Zillertal. Aspekte der Touristischen Entwicklung von 1850–1960. (Berchtesgadenből a Zillertölgyig. A turizmus fejlődése 1850–1960. Schriften des Freilichtmuseums des Bezirks Oberbayern an der Glentleiten Nr. 23) Grossweil 1999. 18–31. oldal.
- 2000a „Néma kereskedelem” a régi Afrikában? In: Alexander Röhreke (szerk.): Mundus Africanus. Ethnologische Streifzüge durch sieben Jahrtausende afrikanischer Geschichte. Festschrift für Karl-Ferdinand Schaedler zum 70. Geburtstag. (Mundus Africanus. Néprajzi barangolások hét évezred afrikai történetén át. Emlékkönyv Karl-Ferdinand...) Rahden/Westf. 2000. 173–178. oldal.
- 2000b Vélekedések Benfeys Pantschatantra c. művéhez (Paragraph 166). In: Christine Chojnacki és Jens-Uwe Hartmann – Volker M. Tschannerl (szerk.): Vividharatnakarandaka. Festgabe für Adelheid Mette. Indica et Tibetica. (Monographien... Bd. 37.) Swisttal-Odendorf 2000. 503–517. oldal. (Ünnepi kötet A. M. részére)
- 2000c Majmok Lappföldön. In: Folklore in 2000. Voces Amicorum Guilhelmo Voigt Sexagenario curibus Ilona Nagy adiuvante Kincső Verebélyi. Bp. 2000. 272–280. oldal. (A barátok szava Voigt Vilmos 60. születésnapjára. Szerk. Nagy Ilona és Verebélyi Kincső.)
- 2000d Etnikai specifikum és közös sajátságok. I. In: Korunk 11. (November), 2000. 74–79. oldal.
- 2000e Etnikai specifikum és közös sajátságok. II. In: Korunk 12. (December), 2000. 81–87. oldal.
- 2003–2004 A mi csoportok és az idegen csoportok. In: Acta Ethnologica Danubiana 5–6, 2003–2004: 11–22. (Az 1999-es cikk fordítása. Ford.: Liszka József.)
- 2004a Reflexiók Roger Sandall romantikus antropológia ellen írt könyvére. In: Anthropos 99, 2004: 222–230. oldal.
- 2004b Nyaktekeres és szerelmi varázslás. In: Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungariae 44. 2004: 185–198. oldal.⁵

⁵ Miközben Vajda ezt a cikket írta, a zoológus Josef H. Reichholf-fal folytatott beszélgetés járt az eszében, a zoológiai témák kezeléséről. Ez inspirálta Vajda Lászlót a következő cikk

- 2004c Nyaktekeres és szerelmi varázslás. In: Geneszia. Tanulmányok Bollók János emlékére.... Bp. 2004, 57–70. oldal. (a 2004b cikket Vajda László fordította.)
- 2004 Búcsúztató Barbara Frank fölött. In: Münchener Beitrage zur Völkerkunde 9, 2004: 315–317. oldal. (Müncheni Néprajzi Tanulmányok)
- 2006a Reflexiók Roger Sandall romantikus antropológia ellen írt könyvére. In: Tabula 9 (1), 2006: 3–14. oldal. (A 2004a cikk fordítása)
- 2006b „En tulajdonképpen történésznek tartom magam”. Interjú Vajda Lászlóval. In: Tabula 9 (1), 2006: 15–39. oldal.
- 2007a Együtt Iris Hahner-rel és Maria Kecskési-vel): African Masks. The Barbier-Mueller Collection. München u. a.⁶
- 2007b A középkori Kelet-kutatásához. (Zur Erforschung des mittelalterlichen Ostens). In: Szétszított teljesség. A hetvenöt éves Boór János köszöntése. (Geteiltes Ganz. Grüsse für den 75-jährigen J. B.) Bp. 2007.
- 2008 Adonisz kertecskéje és a csírázás csodája. In: Münchener Beitrage zur Völkerkunde 12, 2008: 7–23. oldal.
- 2011 (posthumus) Kommentár Ortutay Gyula naplójának egy rám vonatkozó bejegyzéséhez, *Néprajzi Hírek* 2, ...–... old. (3. oldal).

Felhasznált irodalom

Ethnologica = Xaver Götzfeld – Thomas O. Höllmann – Claudius Müller (Szerk.) 1999: Vajda László. Ethnologica. Válogatott tanulmányok. Wiesbaden.

Kecskési Mária 2008: Vajda László – az örök diák. In: László Vajda zum 85. Geburtstag von seinen Freunden und Schülern. (Staatliches Museum für Völkerkunde München) 2008: XV, 1–3. oldal. (Vajda László 85. születésnapjára – barátaitól és tanítványaitól. Néprajzi Állami Múzeum, München.)

Paládi-Kovács Attila 2007: A European ethnologist from Transylvania: Károly Viski. In: Acta Ethnographica Hungarica 52, 2007: 335–350. (Egy európai néprajztudós Erdélyből: Viski Károly.)

Fordította: Lukáts János
2011. április

megírására: Der mysteriöse „Giessvogel” (A rejtelmes vízimadár), amely megjelent a Mitteilungen der Zoologischen Gesellschaft-ban, Braunau 9 (1), 2005: 53–60. oldal.

⁶ Az 1997-ben megjelent alábbi című mű fordítása: „En nem vagyok önmagam”. Maszkok és a maszklet Afrikában. Afrikai maszkok a Barbier-Mueller Gyűjteményből, Genf. München, New York.